"محەمەد ئۆزۆن"..
بەرهەمگەلێکی کۆڵەوار!

نزار ئاگری
لە عەرەبییەوە: شوان ئەحمەد

ساڵی ١٩٨٥ بە زمانی کوردی کتێبێک بە ناوی (tu-تۆ)وە بڵاوکرایەوە. لە ژێریدا نوسرابوو ڕۆمان، نوسەر «محەمەد ئۆزۆن». شوێنی چاپ و بڵاوکردنەوەی: ستۆکهۆڵم لە سوید. پێشتر کەس ناوی نوسەرەکەی نەبیستبوو. بڵاوبونەوەی کتێبەکە شتێکی دڵخۆشکەر بوو، چونکە تێکستێکی ئەدەبی لەو جۆرە بەگژ ئەوسانسۆرەدا دەچووەوە کە تورکیا بەسەر هەموو ئەو شتانەی، پەیوەندییان بە زمان و کلتورو هونەری کوردیەوە هەبوو، سەپاندبووی. هەروەها لەبەر ئەوەی کتێبەکە (وەکی لە بارەیەوە دەوترا)، قەڵەمبازێکە لە بواری هونەری ڕۆماننوسین بە زمانی کوردی، بەو پێیەی بە ستایلێکی مۆدێرن نوسراوە. پاشان ڕۆمانەکانی دیکەی «ئۆزۆن»ی بە دوادا هات:(مەرگی پیرەمێردێکی پیاو چاک، تارمایی خۆشەویستی، ڕۆژێک لە ژیانی عەبداڵ زەنکی، بیری چارەنوس و.. هتد). دەقی یەکەمین ڕۆمانی (tu-تۆ)بە هەوڵی خوێندکارێکی ناشی دەچوو. دەقێک بوو پڕ لە هەڵەی لۆژیکی و داڕشتن و شتی تر. مایەی سەرسوڕمان بوو کە دەیانوت ئەم دەقە دەقێکی مۆدێرنە..

دواتر توانیم سێ ڕۆمانەکەی دیکەشی بخوێنمەوە: (تارمایی خۆشەویستی، عەبداڵ زەنکی، بیری چارەنوس) کە هەموویان ژیاننامەی چەند کەسایەتیەکی ناسراوی کوردن. ناوەڕۆکی ئەم سێ ڕۆمانە، دەقاودەق لە دیکۆمێنت و سەر بوردە

واقعیەکانەوە وەرگیراون. ئەڵبەتە کارێکی خراپ نییە نوسەر لە بەرهەمەکانیدا، سود لە ڕوداوە مێژووییەکان و کارەکتەرە واقعیەکان وەربگرێت. ڕۆماننوسی بە تواناش ئەوەیە، دەتوانێت کڵێشەی دەقێک بکێشێت کە ئەو ڕوداوو کارەکتەرانەی تێدا بتوێنێتەوەو بە شێوەیەکی ئەوەندە تازە لەگەڵ ڕوداوەکانی دەقەکەدا تێکەڵ بن، وەک ئەوەی ناوەڕۆکی تێکستەکە هیچ پەیوەندی بە سەرچاوەی ڕوداو و کارەکتەرە ئەسڵییەکانەوە نەبێت. «محەمەد ئۆزۆن» باس و خواسی زۆری لەسەر «عەبدال زەنکی و مەمدوح سەلیم و جەلادەت بەدرخان» کۆکردۆتەوە، بەڵام نەیتوانیوە ئەو هەواڵ و زانیاریانە بکاتە باکگراوندێک بۆ ئەو ڕۆمانانەی دەیاننوسێت. ئەوەی ئەو کردویەتی، ڕیزکردنی ئەو زانیاری و باس و خواسانەیە کە لە دیکۆمێنتە نوسراوەکان یاخود لەو خەڵکانەی بیستووە کە قسەیان بۆ کردووە، بەشێوەیەکی ئۆتۆماتیکی و مێژوویی ڕاستەوخۆ.

بەمجۆرە «ئۆزۆن» دەستی کردبەوەی، خۆی وەکی ڕۆماننوسی یەکەمی کورد نیشان بدات. لەم پێناوەشدا و بۆ تۆخکردنەوەی زیاتری ئەو وێنەیە لەسەرخۆی، هەوڵێکی زۆری بەخەرجدا. لەم هەوڵە بەردەوامەشیدا، دەیویست ئەدەبی چەوساوە و سەرکوتکراوی کوردی نیشان بدات. ئەمەشی بۆ چووە سەر، کاتێک دەزگاکانی ڕاگەیاندن وەک تاکە نوێنەری سەرعی ئەدەبی نوێی کوردی، گرنگیان پێداو ڕۆشناییان خستە سەری.

وا دیارە ناوەندە ڕۆشنبیریەکانی وڵاتانی ئەسکەندەناڤی و بەتایبەتیش سوید، سورن لەسەر ئەوەی هاوسۆزبن لەگەڵ هەموو گروپێکی چەوساوەو زوڵم لێکراودا، بۆ ئەم مەبەستەش «محەمەد ئۆزۆن» یان بەچاکترین کەناڵێک زانیووە، تا لە ڕێی ئەوەوە داکۆکی لەگەلێکی بەش مەینەتی وەک کورد بکەن، هەر بۆیە دەزگاکانی پەخش و بڵاوکردنەوەو وەرگێڕکارانی سویدی لە وەرگێڕان و بڵاوکردنەوەی کتێبەکانیدا هاوکاری بوون.

«محەمەد ئۆزۆن» دەچووە هەر شوێنێک، وەک قسەکەر بەناوی کلتورێکەوە کە لەبەردەم هەڕەشەی قڕکردندایە، پێشوازی لێدەکرا و گرنگیان پێدەدا. لەگەڵ بایەخدانی زیاتری کۆمەڵگەی نێودەوڵەتی بە پرسی کورد لە ڕووە ئینسانیەکەیەوە، گرنگیدان بە ڕووە سیاسی و نەتەوەیی و کلتوریەکانیش زیادیدەکرد. «ئۆزۆن» ئەمەی بە هەلێکی مێژوویی بۆ خۆی زانی و زۆر زیرەکانە، ئەو چرکەساتە و بونی خۆشی لە وڵاتێکی ئەسکەندەناڤیدا کە هاوسۆزیەکی تایبەتی بۆ کورد هەیە، قۆستەوەو بە یەکجاری خۆی ئیعلانکرد.

لەم سەروبەندەدا ناوەندە کلتوری و سیاسیەکانی سوید و وڵاتانی دیکەش، ئەو کەسەیان تێدا دۆزیەوە کە بۆی دەگەڕان. ئەدیبێکی تێکۆشەر کە بەرجەستەی خواست و ویستی گەلێک دەکات، خۆی لەبەردەم پرۆسەی پاکتاوکردن و سڕینەوەی مێژوویدا ڕاگرتووەو بەرخورد دەکات. وەک ئاشکراشە واقیع و هاوکات مێژوش، سڵ لە بۆشایی دەکەنەوەو حەزی پێناکەن. هەر بۆیە «ئۆزۆن» و ئەو ناوەندانەش، ئەو بۆشاییەیان بەدی دەکرد و دودڵنەبوون لە پڕکردنەوەی. ئەو ناوەندانە بایەخیان بە ناوەڕۆکی ئەو شتەدەدا کە «ئۆزۆن» دەیویست لە تێکستەکانیدا باسی لێبکات: (کێشەی کورد و ئەو زوڵم و ستەمەی لێیدەکرا). زۆرێکی زۆریش پێیان وابوو ئەو شتانەی ئەو باسیان دەکات، بەسن بۆ ئەوەی گرنگی پێبدرێت.

بۆ سەوداکردن لەگەڵ نوسینەکانی ئۆزۆن»دا، ڕەهەندی سیاسی و پڕوپاگەندە پشکی شێریان

هەبوو. بەو جۆرەش سەیری تێکستەکانی دەکرا کە دەفتەرێکی تۆمارە و تەعبیر لە واقیع حاڵێک دەکات کە ئەوانی دی دەخوازن پێی ئاشنابن و شتی لە بارەوە بزانن. لە کاتێکدا بە دەگمەن نەبێت، ئاوڕ لە لایەنی ئەدەبی و هونەری ئەو نوسینانە نەدراوەتەوە. ئەوان بە ئامرازەکانی ڕەخنەی ئەدەبی، توخنی نوسنەکانی نەکەوتن، بەڵکو بە کەرەستەی سیاسی خەریکی تاوتوێکردنی بوون. ئەمەش وایکرد ئەو بۆچونە بە ئاسانی تێپەڕێت کە گوایە بەرهەمەکانی «ئۆزۆن» لەسەرزەمینی ڕۆمان و هونەر ڕادەوەستێت. بەمجۆرە بەهانەی سیاسی، بوو بە پاسپۆرتی نوسینێک بە ناوی ئەدەبەوە.

پاساو هێنانەوە بە خەباتکردن لە پێناو زمانێکی مافخوراو و زوڵملێکراودا، بەس بوو بۆ ئەوەی بە ئاسانی هەموو شتێک پەسەند بکرێت. لێرەوە «ئۆزۆن» بوو بەو منداڵە نازدارەی دەبوو بە نەرم و نیانی مامەڵەی لەگەڵدا بکرێت، لەبەرئەوەی ئەو نوسەرێکە و مەرگەساتی کوردنیشانی جیهان دەدات. ئەمەش ئەو دەستەواژە بەردەوامە بوو کە دەوترایەوە، بەرامبەربەوەی «ئۆزۆن» لە کایەی ئەدەبی کوردیدا دەیکرد. لەلایەکی دیکەوە ئەو وتارانەی دەربارەی ڕەوشی گوزەرانی کورد دەینوسی، وایکرد گرنگی زیاتر و زۆرتری پێبدرێت.

ناوبانگی «ئۆزۆن» لەوێوە سەرچاوەی گرت کە ئاماژەیە بۆ واقعێکی تاڵ و دژوار، زیاد لەوەی ئاکامی بایەخ و گرنگی ئەو شتانە بێت کە دەینوسین. ئەو لایەنانەشی گرنگیان پێداو پشتگیریان لێکرد، بەهای هونەری و ستاتیکی نوسینەکانیان بۆگرنگ نەبوو، ئەوەی ئەوان بایەخیان پێدەدا ئەوە بوو کە ئەو سیمبولی واقیعێکە، دەبێت هاوسۆز بن لەگەڵی و بەزەییان پێیدا بێتەوە. پێدەچێت «ئۆزۆن»یش ئەمەی بە هەل و دەرفەتێکی باش زانیبێت کە دووبارە نابێتەوە.

هەر بۆیە ئەو شتانەی دەینوسی لە ژێر بەیداخی ئەدەبی مۆدێرنی کوردیدا بڵاویدەکردنەوە، بەمەش خۆی بۆ ئەوە ئامادە دەکرد تا ببێتە سەرمەشق لەو نوێگەریەدا. لەو ڕۆمانانەی «محەمەد ئۆزۆن» نوسیونی، ڕوداوی واقیعی لە پلەی یەکەمدا دێت و دوا قسەش بۆ ئەو کارەکتەرە ڕیالیستیەیە کە ڕەگو ڕیشەی لە ناو پێدراوێکی جوگرافی و مێژوویی دیاریکراودایە.

زۆربەی ڕوداو و کارەکتەرەکان (بگرە هەموویان)، خاوەنی پێگەیەکی دیاریکراوو شوێنێکی واقیعیین. هەروەها لە کاتێکی واقیعیشدا دەگوزەرێنن کە بەموو لێی لانادەن. واتە دەتوانین بڵێین ئەوانە ڕمانگەلێکی سەد دەرسەد واقیعین، بەڵام واقعی بونیان واقعی بونێکی ڕۆمان نییە، بەڵکو واقعی بونێکی فیعلیە. واتە ڕوداو و کارەکتەرەکان بونێکی واقعییان هەیە و بەمەزەندەی خۆمان و دوور لە سیاقی ڕۆمان، دەتوانین لێیان دڵنیابین و بیانناسینەوە. بۆ نمونە لە ڕۆمانی (tu – تۆ)دا نوسەر ژیاننامەی خۆی دەگێڕێتەوە، هەر وەک بۆ خۆشی دەڵێت: (لە ڕۆمانی سێبەری خۆشەویستیدا، چیرۆکی مەمدوح سەلیم بەگ باس دەکات و لە عەبدال زەنکیشدا، سەربوردەی ئەو گۆرانیبێژە میللیەی کورد دەگێڕێتەوە. هەروەها بیری چارەنووس، باس لە ژیان و کارەکانی جەلادەت میدحەت بەدرخان دەکات).

کەچی بە خەڵک و خوای دەوت: (ئەو هونەرێکی مۆدێرنی ڕۆماننوسینی لە ئەدەبی کوردیدا هێناوەتە ئاراو، زمانێکی ڕۆماننوسینی دانسقەشی فۆرمەلە کردووە کە بەر لەو کەس پەی پێنەبردووە) با ئەمە لای خۆمان هەڵگرین و لە بیرمان بێت کاتێک دەمانەوێت ڕۆمانەکانی بخوێنینەوە، ئەویش لەبەر ڕۆشنایی ڕۆماندا، وەک هونەرێکی ڕەگ داکوتراو لە زمان و لە خەیاڵدا.

«محەمەد ئۆزۆن» بە جۆرێک باس لە کایەی ڕۆشنبیریی کوردی دەکات کە زۆر لە هەوڵی سەرکردەیەکی سیاسیەوە نزیکە و دوورە لە هەوڵی کەسێک، خولیای ئەفراندن و داهێنانی هەبێت. ئەمەش وای لێدەکات بە شێوەیەک ڕەفتار لەگەڵ ئەدەبی کوردیدا بکات، وەک چۆن سەرکردەیەکی کورد مامەڵە لەگەڵ فەزای سیاسی کوردیدا دەکات.

ئەوەتا خۆی وەک سەرکردەیەکی جەماوەری نیشان دەدات و قسە بۆ خەڵکانێک دەکات کە ڕوی دەمیان لە بۆچون و مۆجیاری و ڕێنومایەکانیەتی: (ئومێدەوارم بتوانم لە داهاتوودا، گوزارشت لە خواست و ویستی ژنان و کرێکاران و جوتیاران و بێنەوایان بکەم. من قەرزارباری ئەوانم، بەڵام پێویستە ئەوانیش بزانن کە منیش لە خزمەتیاندام). هەر کەسێک دیقەت لەم وتانە بدات، دەست بەجێ تێدەگات دواجار ئەمانە هەر قسەن و هیچ ناگەیەنن. مانای چی ئەو گوزارشت لە خواست و ویستی کرێکاران و جوتیاران دەکات؟ ئایا ڕاپۆرتگەلێک دەربارەی بارودۆخی ئەوان دەنوسێت و دەیداتە ڕێکخراوەکانی مافی مرۆڤ؟ ئایا هەڵمەتێکی چاکسازی دەست پێدەکات، لە پێناو چاککردنی هەلومەرجی ژیانیاندا؟ بەڵام بەو پێیەی ئەو (ڕۆماننوس) و(شاعیرە)، ئەوا بە زۆری مەبەستی ئەوەیە کە ئەو (ڕۆمان)ێک یان(چامە) یەک لە بارەیانەوە دەنوسێت و ئەوانیش دەبێت تۆزێک دان بە خۆیاندا بگرن، چونکە هێندە نابات لە فۆرم و دوتوێی (ڕۆمان) و (چامە)یەکدا، ئازادییان دەسگیر دەبێت و سەرفراز دەبن.

شتێک کە لە مەسەلەی «محەمەد ئۆزۆن»دا مایەی سەرسوڕمانە، ئەوەیە کە نوسەرێکی گەورە و گرانی وەک «یەشار کەمال»، چۆتە ڕیزی ئەوانەی ستایشی دەرکەوتنی (ڕۆماننوسێکی گەورەی کورد) دەکەن و بە باڵایدا هەڵدەدەن. «یەشار کەمال» بێ ئەوەی هیچ لە نوسینەکانی «ئۆزۆن» بخوێنێتەوەو بە پشت بەستن بەو شتانەی «ئۆزۆن» دەربارەی خۆی دەیانڵێت، دەکەوێتە ستایشکردن و دەسخۆشیکردن لە هەوڵ و بەرهەمەکانی هاوڕێکەی. لە ناو هاوڕێیاندا زۆر شتێکی باوە کە نوسەرێکی گەورە، پەنا بەرێتە بەر ئەوەی ستایشی زۆری ئەو شتانە بکات کە هاوڕێیەکی تازە پێگەیشتووی دەینوسێت. لە کاتێکدا ئەو نوسەرە مەزنە بە سادەیی و لە ڕوی خۆشەویستیەوە ئەو شتانە دەڵێت، کەچی نوسەرە تازە پێگەیشتووەکە ئەوە دەکاتە بەڵگەیەکی زیندوو، لەسەر دەگمەنی و نایابی ئەو شتانەی دەیاننوسێت.

ئەو قسەیەی «یەشار کەمال» دەبێتە چەکێکی حازر بەدەست و «محەمەد ئۆزۆن»، بە ڕوی ڕەخنەگرانیدا هەڵی دەبڕێت. بەهەرحاڵ نوسینی بە پێز و جوان، پێویستی بە گەواهیدانی هیچ کەس نییە. ئەم دەرگا و ئەو دەرگا وەکی دەرۆزەکەرێک ناگەڕێت، تا ڕەواج پەیدا بکات و بخوێنرێتەوە. ڕەنگە «یەشار کەمال» چەند برگەو لاپەڕەیەک، یان کۆی تێکستێکی بە زمانی تورکی خوێندبێتەوە (نازانم ئەگەر تارمایی خۆشەویستی کرابێت بە تورکی)، بەڵام وەک عادەتی خۆی لە وەسفکردنی کارەکانی «ئۆزۆن»دا ڕۆچووە. بۆ نمونە «عەبدال زەنکی» زۆر بە «هۆمیرۆس» دەچوێنێ! «هۆمیرۆس» جیهانی بە (ئەلیادە و ئۆدیسە) ڕازاندەوە، ئیتر «هۆمیرۆس» لە کوێ و «عەبدال زەنکی» لە کوێ، کە زۆربەی زۆری خەڵکی کوردستان خۆشیان نایناسن؟

نابێت ئەوەمان لە یاد بچێت کە «یەشار کەمال» چ توانایەکی ئەفسوناوی و میتۆلۆژی بە قارەمانی ڕۆمانەکانی دەبەخشێت (حەمەدۆک، سلێمانی بێ پشت و پەنا و گیانامرێت و.. هتد). وا

دیاره قەڵەمەکەی لە وەسفکردنی «ئۆزۆن»دا زۆر زیاتر لەوە ڕۆشتووە، تا ئەو ڕادەیەی بە هەریەک لە «پوشکین» و «گۆگۆڵ» بەراوردیان دەکات. ئەو «گۆگۆڵ» و پوشکین»ەی زمانێکی نوێ و ستایلێکی مۆدێرنیان لە شیعر و ڕۆماندا داهێنا. «یەشار کەمال» تەئکید لەوەش دەکاتەوە کە (تەنها گەورە نوسەران دەتوانن زمانێکی وا بێگەرد بخوڵقێنن). بۆچونێکی لەمجۆرە بۆ زمانێک کە «یەشار کەمال» خۆی پێی ناخوێنێتەوە، فەرامۆشکردنێکی ترسناکی واقیعە و ڕادەربڕینێکی بێ سەروبەرە لەسەر شتەکان.

«یەشار کەمال» لە کاتێکدا زمانی کوردی بەرز دەنرخێنێ و پیاهەڵدەدات (زمانی وڵاتی میسیۆپۆتامیا) وەکی خۆی دەڵێت، هاوکات سەرکۆنەی ئەو حاڵەتە دەکات کە نوسەرانی کورد حاشا لە ئەسڵی خۆیان دەکەن و بە تورکی دەنوسن، ئەوا لەناو ئەم جۆش و خرۆشە ویژدانیەدا، خۆی لە بیر دەچێت.

ئەگەر «ئۆزۆن» وەکی «یەشار کەمال» باسی دەکات، توانیبێتی بەو زمانە دەوڵەمەندە ئەو تابلۆ قەشەنگانە بنەخشێنێت، ئەوا مرۆڤ لەو هۆکارە دەپرسێت کە ڕێگە بە خودی «یەشار کەمال» خۆی نادات، تا بەو زمانە بنوسێت کە بە منداڵی فێری بووە. ڕەنگە «یەشار کەمال» لەو کاتەدا زۆر بە جۆش بوو بێت تا دەسگیرۆیی «ئۆزۆن» بکات کە گەنجێتی خۆی بیر هێناوەتەوە.

ئەگەر «یەشار کەمال» بە چارەکی ئەوەی «محەمەد ئۆزۆن» هەڵەی لە زمانی کوردیدا کردووە، ئەو لە زمانی تورکیدا بیکردایە، ئەوا خەڵکی تورکیا دەستبەرداری کتێبەکانی دەبوون و وازیان لە خوێندنەوەی دەهێنا.

سەرچاوە:

ڕۆژنامەی (الحیاة)، ٢٠٠٧/١١/٧.